

Samen lachen

Er gebeurt veel voordat mensen lachen. Het moment dat de mondhoeken zich oprullen en de tanden zich langzaam maar zeker tonen. De verschillende geluiden die naar boven borrelen, afwisselend met de korte snak naar adem. Dit proces op zich heeft al iets komisch. De lach is een bevestiging dat de grap gelukt is. Hoewel dit proces van de grap horen, vervolgens moeten lachen en daadwerkelijk lachen soms plaatsvindt in minder dan een seconde zijn er een aantal stations die de trein van humor langs moet voordat het de eindbestemming heeft bereikt. Het is noodzakelijk dat een choreograaf rekening houdt met deze verschillende stations. Choreografen moeten ervoor zorgen dat zo veel mensen zich kunnen identificeren met de humoristische elementen in een voorstelling.

In dit essay beschrijf ik wanneer de grap een individu aanspreekt, hoe humor kan dienen als sociaal verbindingsmiddel en hoe je als choreograaf humor kan gebruiken als dramaturgisch principe. Dit doe ik door verschillende onderzoeken over humor aan te halen. Onderzoeken naar de betekenis van humor en de grap door Simon Critchley en Anton Zijderveld, naar de functie van humor in dans door Jordan Jones en het toepassen van humor in dans/bewegingstherapie door Elisabeth Ritter.

Van grap naar herkenning

Humor is een alom bekend begrip en buikpijn hebben van het lachen is een vertrouwd gevoel. Wat maakt een grap daadwerkelijk grappig voor een enkeling. Volgens Anton Zijderveld, in zijn onderzoek naar de betekenis van humor, is het mogelijk om te spelen met betekenisgeving en met de toeschouwer/ontvanger. In het spel van betekenisgeving is het noodzakelijk om te putten uit de bestaande kennis van de toeschouwer. Als ik spreek over een broek, weten jij en ik allebei dat ik over een broek spreek en niet over een paar sokken. De Nederlandse taal is een overeenkomst tussen ons. Betekenis gaat volgens Zijderveld ook verder dan het talige, denk aan verschillende handgebaren, lichaamstaal en gezichtsuitdrukkingen. Om de ander goed te begrijpen moet je deze gebaren kunnen lezen. Om de grap van de ander echt te bevatten moeten de betekenissen van de zender overeenkomen met de die van de ontvanger. De lach ontstaat vanuit een herkenning. Wanneer het publiek van de grap zichzelf niet herkent in de inhoud ervaar ik dat die persoon de context van de grap ook minder snel begrijpen. De ontvanger ervaart de grap en de inhoud is herkenbaar. Vervolgens kan het publiek de grap in een kader van referentie plaatsen, waardoor de ontvanger begrip kan tonen voor de inhoud. Hierna is het aan de ontvanger om te bepalen of zij/hij/hun de grap waardeert of niet.

Het collectief lachen

Stand-up komedianten zijn bijna niet met elkaar te vergelijken. Maar wat deze grappenmakers allemaal proberen is een appel doen op de leefwereld van het publiek, ofwel de ontvangers van de grap. Als Charlie Chaplin in zijn tijd sprak over een 'bovengemiddeld betaalde kantoorbaan' had hij met *Modern Times* (Chaplin) de grote arbeidersmassa nooit kunnen bereiken. *Modern Times* was een hit omdat het tot een grote groep individuen sprak die zichzelf konden herkennen in het maatschappelijk probleem uitgebeeld in de film. Ook was het, naar mijn mening, een succes omdat Chaplin het voor elkaar kreeg om de mensen te laten lachen tijdens een zware periode wegens financiën en werkomstandigheden. Ik zie

Modern Times als een uitspraak tegen de industrialisatie met een humoristische noot waarin mensen zichzelf konden herkennen.

Ik lach hardop, zonder schaamte. Het publiek doet met mij mee. Acht mannen in strakke leggings crossen met hun miniatuurmotor over het podium. Ik kan de motorolie bijna proeven. In de video achter hen komen motorgeluiden uit hun mond in plaats van hun motor. Hun woorden worden overstemd door het geluid van een brullende motor. Via de subtittels lees ik de betekenis van deze motorgeluiden. Teksten als: 'Als je hard genoeg gas geeft, hoort niemand je huilen in je helm' en 'Samenwonen? Geef mij maar een bochtig stukje asfalt en een steeksleutel.' Machogedrag op een heel klein motortje. Wellicht maakt de tegenstelling van stoere motorrijders en het uiten van hun gevoelens ons aan het lachen. Het breakdancecollectief *eenvijfvijf* doet hier op een creatieve manier beroep op een stereotype van motorrijders en confronteert mij en het publiek met dit stereotype. Het collectief gelach van het publiek bevestigt dat de grap is geslaagd.

Humor is een spel van individuele betekenisgeving en interpretatie. Ik, als opkomend choreograaf, vind dat zo veel mogelijk mensen zich moeten kunnen identificeren met de grap die ik maak. Er zit immers, naast het laten lachen van de ontvanger, een sociaal doel aan het maken van de grap. Mijn doel is om de beladenheid van het door mij gekozen onderwerp voor iedereen wat te kunnen verlichten. Ervan uitgaande dat men zich kan in verband brengen met het onderwerp. Zodra de zender de hoofdprijs (het lachen) heeft ontvangen ontstaat er automatisch iets wat de ontvangers met elkaar verbindt. De grap mag voor eenieder individueel iets anders hebben laten resoneren, maar feit blijft dat iedereen tegelijk heeft gelachen. Volgens Zijderveld representeert deze lach een versmelting tussen de ontvangers. Het versterkt de solidariteit, de sociale cohesie van een groep. (Zijderveld 72)

Er is een reden dat mensen zich aanmelden voor lachtherapie sessies. Kennelijk ondersteunt het lachen een bepaald verwerkingsproces. Lachen op zichzelf is aanstekelijk. Wanneer er één iemand smakelijk aan het lachen is, wordt het je bijna onmogelijk gemaakt om niet in deze uiting van blijdschap mee te gaan. Elisabeth Ritter, beschrijft in haar onderzoek over het toepassen van humor in dans/bewegingstherapie dat het lachen in een groep van mensen het gevoel van samenhang bevordert. In plaats van naar de verschillen in groepen te kijken, ga ik liever op zoek naar de overeenkomsten. Hierdoor kies ik voor onderwerpen die bij iedereen wel eens aan bod komen. Ik koppel het verbindingsmiddel, lachen, aan een maatschappelijk thema waarin elk individu zich kan herkennen. Het gevolg hiervan is dat er met een lach verbinding ontstaat binnen de kaders van een overkoepelend maatschappelijk thema. Hierdoor gaan zij, onbewust, een gezamenlijk verwerkingsproces aan. Omdat een lach helpt bij het verminderen van spanningen of druk, wordt het voor de ontvangers makkelijker gemaakt om over het ontwerp na te denken of te discussiëren. Het taboe op praten over een beladen onderwerp wordt verlicht door het collectieve lachen.

De fysieke grap

Humor als dramaturgisch principe

Verbale grappen zijn misschien makkelijker gemaakt dan lichamelijke grappen. Ik ben er echter niet van overtuigd dat iedereen lacht na het horen van die de alom bekende en verbale *Jantje liep over straat* grap. Met dans en beweging kunnen er even memorabele verhalen en grappen verteld worden. Waar woorden enerzijds enorm concreet kunnen zijn

is dans dat veel minder. Het is als individu onmogelijk om op een objectieve manier naar dans te kijken. Het is dus essentieel dat de inhoudelijke intentie als choreograaf helder is. Jordan Jones schrijft over de rol van humor in dans. Hij stelt, hoe helderder je komisch uitgangspunt, hoe waarschijnlijker dat de ontvangers “het snappen”. Een brede inhoudelijke intentie kan resulteren in een brede interpretatie van de ontvanger. In dit geval creëren de ontvangers wellicht een betekenis waar je als choreograaf niet op doelde. Zoals eerdergenoemd is humor een spel van betekenisgeving. Wanneer je doelt op een lach moet de grap ontworpen zijn met in het achterhoofd de betekenis die de ontvanger aan de grap geeft.

Als choreograaf neem ik tijdens het creëren van voorstellingen humor mee in mijn artistiek maakproces. Zodra er in de repetitie iets gebeurt waar ik om moet lachen, bijvoorbeeld wanneer een performer een ongebruikelijke gezichtsuitdrukking maakt, word ik daardoor geprikkeld. Ik wil het beeld gebruiken en daarop verder bouwen. Ik zoek in mijn maakproces sneller een lach dan een traan bij het publiek. Dat betekent niet dat ik mijn kijker verbied een traantje te laten. Mijn uitgangspunt is een lach. Ik geloof dat er vanuit die lach ook een traan kan ontstaan. Een lach doet naast extern, bijvoorbeeld een positieve uitstraling verschaffen, ook veel intern. Ritter concludeert in haar onderzoek dat het patroon van spanning en ontspanning van de buikpijpen, diafragma, nek, schouders en gezicht resulteert in een gevoel van complete ontspanning.

Door dit moment van complete ontspanning ontstaat er ruimte voor nieuwe invalshoeken. Een moment om de negatieve emoties te vervangen door positieve emoties en bijvoorbeeld een stressvolle situatie van een ander oogpunt te bekijken. (Ritter 7)

In een artistiek proces wat enkel gericht is op dans zijn er, naast de inhoudelijke, veel artistieke keuzes die gemaakt moeten worden. Wanneer hier de moeilijkheid van humor en de beladenheid van een maatschappelijke kwestie bij komt mag je je voorbereiden op een flinke klus. Jones beschrijft drie basisaspecten van choreografen: ruimte, tijd en inspanning. (Jones 25) Deze elementen kan je ook gebruiken wanneer je humor gebruikt. In een ruimte kan elk stapje naar rechts of links een andere betekenis hebben. De keuze tussen een plaatsing op de ene of de andere plek in de ruimte kan veel verschil maken. Een komisch detail bijvoorbeeld, zoals een gezichtsuitdrukking, komt vaak beter binnen bij het publiek wanneer de uitvoerder dicht bij de ontvanger staat. Wat betreft tijd en inspanning ben ik van mening dat deze onlosmakelijk verbonden zijn omdat deze componenten allebei vanuit het lichaam ontstaan. Volgens Henri Bergson, Frans filosoof, zit de basis van humor in het lichaam in een bepaalde starheid en herhaling. Oftewel onderdelen van inspanning en tijd. Met starheid en herhaling meent Bergson een bepaalde inflexibiliteit in het lichaam tijdens, wat aanvoelt als, een mechanische handeling. Denk weer aan Charlie Chaplin wanneer hij letterlijk onderdeel wordt van de enorme machine. Aan de lopende band komen schroeven voorbij die hij strak moet draaien. Het is onvermijdelijk dat hij achter loopt vanwege de enorme snelheid van de mechanische band. In het komische is er sprake van een dwangmatige herhaaldrift. (Critchley 58)

Komisch aan de uitvoerder is ook de bereidheid om zich zo bizar mogelijk te gedragen. Veilig en comfortabel wordt voor een publiek snel saai. Risico ontstaat op het moment dat de uitvoering te absurd wordt en de ontvangers henzelf niet meer kunnen herkennen in de inhoud. Jones is van mening dat het komische in de balans tussen de extravagante expressie

van de kerngedachte en de eerlijkheid van de situatie zit. (Jones 28) Een over de top uitvoering terwijl de ontvanger nog altijd de realistische scène kan herkennen. Er zijn veel keuzes om te maken, artistieke en inhoudelijke elementen om over na te denken. Er is geen één recept of wiskundige formule die duidelijk maakt hoe je voor iedereen altijd grappig bent. Omdat ieder individu met een ander perspectief komt ben je in het proces van het choreograferen van humor constant schattingen en voorspellingen aan het maken. Schattingen van de reacties van de ontvangers en het kiezen welke bewegingen de grap het best weergeven of representeren.

Tot slot

Het belang van humor (in dansvoorstellingen) is de mogelijkheid om de beladenheid van een onderwerp te kunnen verlichten, er om te lachen en vervolgens te relativiseren. Met humor is het mogelijk om te spelen met betekenisgeving en met de ontvanger. Het is noodzakelijk voor choreografen om de grap zo te ontwerpen dat zo veel mogelijk mensen zich erin kunnen herkennen.

De lach ontstaat vanuit herkenning. De grap mag voor eenieder individueel iets anders hebben laten resoneren, maar feit blijft dat iedereen tegelijk heeft gelachen. Deze lach staat voor een versmelting tussen de ontvangers. Wanneer groepen mensen lachen bevordert dat het gevoel van cohesie. Omdat een lach helpt bij het verminderen van spanningen of druk, wordt het voor de ontvangers makkelijker gemaakt om over het ontwerp na te denken of te discussiëren. Het taboe op praten over een beladen onderwerp wordt verlicht door het collectieve lachen.

Er is geen magische formule tot een geslaagde grap in dans. Aspecten als ruimte, tijd en inspanning zijn choreografische bouwstenen waarmee onderzoek gedaan kan worden naar komisch succes. Er is geen vaststaande timing, inspanning of plaatsing die een lach van iedereen kan garanderen. Het succesvol combineren van het komische, met beweging en een maatschappelijke kwestie is voor mij nog een blijvende zoektocht. Ik blijf, in die zoektocht, in ieder geval lachen.

Bibliografie

Critchley, Simon. *Humor*. Routledge, 2013.

Jones, Jordan. *Make 'Em Laugh: Examining the Role of Humor in Dance*. Western Kentucky University, 2014.

Modern Times. Regie Charlie Chaplin. Art. Charilie Chaplin. 1936. Video.

Ritter, Elisabeth. *Laughing to Heal and Renew: Implementation of Humor in Dance/Movement Therapy*. Sarah Lawrence College, 2017.

Zijderveld, Anton C. „Waarom wij lachen: Over de grap, de spot en de oorsprong van humor.” Zijderveld, Anton C. *Waarom wij lachen: Over de grap, de spot en de oorsprong van humor*. Uitgeverij Cossee, 2011.